

Соколов Д. П.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

СИНТАКСИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УДОБОЧИТАЕМОСТИ ТЕКСТА ИНСТРУКЦИИ

Аннотация. Статья является попыткой параметризации и обобщения синтаксических критериев удобочитаемости украиноязычного текста инструкции, переведенного с немецкого языка. Данные критерии рассматриваются в контексте соблюдения принципов актуального членения предложения, оптимизации синтаксических связей между членами предложения и использования минимально необходимых языковых средств для передачи информации.

Ключевые слова: удобочитаемость, синтаксис, перевод на украинский язык, инструкция.

Инструкциям как стандартизированным текстам технического содержания присущ двойственный характер. С одной стороны, инструкция обычно выдержана в официально-деловом стиле. С другой стороны, ее направленность на массового (среднестатистического) читателя определяет неофициальность обстановки ее использования [3, с. 96; 6, с. 7]. Значительное количество техники и бытовых устройств производится в настоящее время за границей, поэтому важной задачей является обеспечение высокого качества перевода иноязычной инструкции.

К требованиям, предъявляемым в отношении инструкций, относят максимальную полноту информации, конкретность, точность, ясность и доступность изложения [3, с. 97], а также универсальность оформления и единство терминологии. То есть инструкции к разным продуктам одного производителя должны обладать аналогичным дизайном, и в них должна использоваться единая терминологическая база. Эти требования предъявляются и к переводу инструкции как к ее эквиваленту. Выполнение указанных требований во многом сопряжено с соблюдением норм удобочитаемости текста.

Удобочитаемость (или читабельность) текста является комплексной характеристикой, определяющей то, насколько легко текст может восприниматься читателем. Исследование критериев удобочитаемости начало особенно активно развиваться в эпоху электронных СМИ. Этой теме посвящено немало работ авторов, ведущих свою деятельность в ЕС [8; 9; 10; 11] и за его пределами [1; 2; 4; 5; 7].

Существует два основных подхода к формированию критериев удобочитаемости: графический (или дизайнерский) и лингвистический. С точки зрения дизайна главными критериями удобочитаемости являются размер и начертание шрифта, ширина строки и полей, расстояние между строками и т. д. Лингвистический подход учитывает синтаксические (количество простых и сложных предложений, вставных конструкций), морфологические (преобладание существительных или глаголов), лексические (использование заимствований, специальных терминов) и стилистические особенности.

При этом в контексте рассмотрения удобочитаемости перевода инструкции графический подход представляется вторичным, поскольку оформление и верстка перевода выполняется

с максимальным приближением к оригиналу. Кроме того, лексический состав перевода инструкции в значительной степени определяется ее оригиналом, поэтому достижение удобочитаемости переведенного текста обеспечивается в первую очередь синтаксическими средствами.

Актуальность предлагаемого обсуждения обусловлена перспективностью этой темы для украинского языкознания и переводоведения. В частности, требуют обобщения и уточнения синтаксические критерии удобочитаемости текста, которые бы позволяли придать ему максимально лаконичную и однозначно воспринимаемую формулировку, отвечающую требованиям в отношении написания инструкций.

Объектом обсуждения являются критерии удобочитаемости текста инструкции, а предметом – синтаксические параметры удобочитаемости перевода текста инструкции с немецкого на украинский язык.

Материалом обсуждения послужили оригинальные немецкоязычные инструкции к изделиям компании HILTI и их официальный перевод на украинский язык. Выбор материала обусловлен широкой распространенностью изделий этой компании. Кроме того, каждая инструкция к изделиям компании HILTI непременно снабжается текстом на украинском языке, что способствует развитию технического направления перевода на украинский язык.

Представленные результаты могут быть использованы при переводе технических инструкций с немецкого на украинский язык, в преподавании дисциплины «Теория и практика письменного перевода» в высших учебных заведениях, а также заинтересуют профессиональных переводчиков и корректоров.

Среди синтаксических критериев удобочитаемости можно выделить три обширные группы:

- соблюдение принципов актуального членения предложения;
- использование минимально необходимых средств для передачи информации;
- построение четких логических связей между членами предложения.

Остановимся на каждой из этих групп более подробно.

При построении синтаксической структуры необходимо учитывать принципы **актуального членения предложения**, уделяя особое внимание надлежащей подаче уже известной информации (теме). Иными словами, целесообразно открывать предложение обстоятельствами выполняемого действия. Данные обстоятельства могут быть оформлены как второстепенные члены предложения или как придаточное предложение.

1. «Lassen Sie verschmutzte Geräte bei häufiger Bearbeitung von leitfähigen Materialien in regelmäßigen Abständen vom Hilti Service überprüfen.» → «У разі частої обробки електропровідних матеріалів забруднені ними електроінструменти регулярно давайте на перевірку до сервісної служби компанії Hilti» [20, с. 116].

Восприятие исходного варианта осложняется значительным количеством второстепенных членов, которые находятся между модальным глаголом *lassen*, обозначающим повелительное наклонение, и смысловым глаголом *überprüfen*. В переводе ряд второстепенных членов перенесен в ту часть предложения, которая предшествует сказуемому (и кратко обозначается немецкоязычным термином «*Vorfeld*» – «начальное место»). В результате глагол находится приблизительно посередине предложения, что улучшает восприятие высказывания. Вместе с тем данное предложение не лишено недостатков. Помимо обстоятельства, в «*Vorfeld*» находится и дополнение в винительном падеже, который формально совпадает с именительным, поэтому словосочетание «*забруднені ними електроінструменти*» при первом прочтении может быть неверно воспринято как подлежащее. На наш взгляд, целесообразно заменить обстоятельственную конструкцию на придаточное предложение, а также воспользоваться модальным глаголом «*слід*»:

1а. «Якщо Вам часто доводиться обробляти електропровідні матеріали, то забруднені ними електроінструменти слід регулярно здавати на перевірку до сервісної служби компанії Hilti» [19, с. 121].

В ряде случаев следует существенно преобразовать состав начального места в предложении ввиду его чрезмерной перегруженности.

2. «Die Berührung rotierender Teile, insbesondere rotierender Werkzeuge, kann zu Verletzungen führen» [14, с. 10]. → «При торканні деталей пристрою, що обертаються, зокрема його обертових робочих інструментів, не виключене отримання тяжких травм» [14, с. 187].

Восприятие данного предложения осложняется не только неверной передачей значения модального глагола «*können*» (оборот «*не исключается*») усиливает субъективность высказывания, но и перегруженностью части предложения, которая предшествует сказуемому. Первое причастие «*rotierend*» переведено в данном случае разными способами – придаточным предложением и определением в препозиции. Удобочитаемость предложения оптимизируется за счет упрощения синтаксической структуры и приближения к синтаксису оригинала: «Контакт із обертовими деталями, зокрема з обертовими робочими інструментами, може призвести до тяжких травм».

Инструкция как жанр предполагает определенную лаконичность высказываний, поэтому следующий критерий удобочитаемости – **использование минимально необходимых средств для передачи информации** – представляется не менее актуальным.

Примечательным в этом отношении является перевод фразы «*Drücken Sie den Spindelarretierknopf und halten ihn gedrückt*»: в нескольких инструкциях представлены различные варианты перевода.

3. «Натисніть кнопку фіксації шпинделя і утримуйте її натисненою» [15, с. 239].

4. «Натисніть і утримуйте натиснутою кнопку фіксації шпинделя» [18, с. 250].

5. «Натисніть і утримуйте кнопку фіксації шпинделя» [18, с. 250].

В результате данное предложение сохранило свое информационное наполнение, однако набор использованных языковых (в том числе и синтаксических) средств сократился до минимума.

В определенных случаях избыточность используемых синтаксических средств обусловлена особенностями целевого языка и требует преобразования структуры предложения.

6. «*Damit wird sichergestellt, dass die Sicherheit des Elektrowerkzeugs erhalten bleibt.*» → «За рахунок цього буде забезпечено безпеку під час роботи з електроінструментом» [17, с. 288].

Следует отметить, что изменение синтаксического строя предложения влечет за собой преобразование его морфологического состава. На наш взгляд, лучшим вариантом в данном случае является следующий: «*Це гарантуватиме безпечно використання електроінструмента.*».

Синтаксическая избыточность также может быть обусловлена употреблением тавтологических лексических средств:

7. «*Halten Sie das Elektrowerkzeug an den isolierten Griffflächen, wenn Sie Arbeiten ausführen, bei denen das Einsatzwerkzeug verborgene Stromleitungen treffen kann.*» → «Якщо під час виконання робіт існує ймовірність того, що змінний робочий інструмент може натрапити на приховану електропроводку, утримуйте інструмент за ізолювані поверхні рукояток» [17, с. 288].

В данном примере перегруженность синтаксического строя обусловлена употреблением лексических оборотов, идентичных в семантическом отношении: «*існує ймовірність*» и «*може натрапити*». Устранение выражения «*існує ймовірність*» позволяет упростить синтаксическую структуру и перенести основной информационный посыл в главное предложение. В преобразованном варианте количество придаточных предложений сокращается до одного:

«Якщо під час виконання робіт змінний робочий інструмент може натрапити на приховану електропроводку або кабель живлення, утримуйте інструмент за ізолювані поверхні рукояток» [19, с. 120].

Третья группа критериев удобочитаемости предполагает **построение четких синтаксических и логических связей между членами предложения**.

Определяющим для удобочитаемости текста является не столько расположение придаточного предложения относительно главного, сколько согласование структуры и содержания этих предложений.

8. «*Wenn das Gerät aus großer Kälte in eine wärmere Umgebung gebracht wird oder umgekehrt, sollten Sie das Gerät vor dem Gebrauch akklimatisieren lassen.*» → «Після того, як інструмент було внесено з великого холоду в більш тепле приміщення або навпаки, перед застосуванням його необхідно акліматизувати до нових температурних умов» [13, с. 130].

Если не принимать во внимание спорную пунктуацию в начале предложения и набор лексических средств, с помощью которых формулируется данный пункт инструкции («*великий холод*», «*акліматизувати до умов*»), то синтаксическая структура обнаруживает противоречие. Придаточное времени содержит информацию о первом по времени действии (инструмент занесен в помещение), поэтому использование придаточного предложения в препозиции оправдано. Однако главное предложение начинается с обстоятельства времени, которое обозначает третье по счету действие (использование инструмента) и контрастирует с придаточным предложением: «*після того <...> перед застосуванням.*».

Оптимизация удобочитаемости и восприятия данного предложения может быть достигнута несколькими путями – изложением действий в хронологическом порядке или, например, выбором другого типа придаточного предложения, которое бы не конфликтовало с обстоятельством времени:

9. «Якщо Ви переносите інструмент із сильного холоду в більш тепле оточення або навпаки, то перед початком роботи слід зачекати, доки інструмент не акліматизується» [16, с. 122].

В цьому випадку синтаксис являється сбалансованим: виражене придаточним реченням обставина умови не суперечить обставині часу в головному реченні. Крім того, початок головного речення чітко позначено корелятом «то». Улучшені і лексическі характеристики висловлювання.

Частиним випадком розглядаваного критерію являється забезпечення узгодженості між головними і второстепенними членами речення. Однією з причин порушення синтаксическої структури являється невірне використання управління дієслова.

10. «Kontrollieren Sie regelmäßig die Anschlussleitung des Geräts und lassen Sie diese bei Beschädigung von einem anerkannten Fachmann erneuern.» → «Регулярно перевіряйте з'єднувальний кабель інструмента і в разі його пошкодження забезпечте його заміну фахівцем-електриком» [20, с. 115].

Дієслово «замінити» (і утворене від нього словосполучення «забезпечити заміну») вимагає доповнення в творительному падежі, тому вираження «забезпечте його заміну фахівцем-електриком» може сприйматися двома чином. В іншій інструкції цей же варіант речення виглядає наступним чином:

10а. «<...> і в разі його пошкодження вимагайте його заміни силами фахівця-електрика» [14, с. 188].

Творительний падеж тут зберігається, однак доповнення «фахівцем-електриком» перетворено в означення «силами фахівця-електрика». При цьому, на наш погляд, для досягнення оптимальної синтаксическої конструкції, не допускаючої різноманітностей, слід, в першу чергу, відмовитися від дієслова «вимагати», оскільки вираження «lassen Sie diese bei Beschädigung von einem anerkannten Fachmann erneuern» вказує, замість всього, на те, що заміну повинен виконувати електрик, а не користувач. Контекст в даному випадку також не передбачає наявності особи, до якої висуваються відповідні вимоги. Вторинно, оскільки зручність речення зростає разом з кількістю дієслів, використовуваних в ньому [10, с. 140], іменні словосполучення «в разі його пошкодження» і «його заміна» цілком природно перетворити в дієслівні. В результаті висловлювання набуває наступної формулювання:

10б. «Регулярно перевіряйте з'єднувальний кабель інструмента. Якщо він пошкоджений, зверніться до фахівця-електрика, щоб його замінити» [19, с. 120].

Чим більше відстань між залежними один від одного членами речення, тим важче воно сприймається. В частині, оптимальна відстань між підлеглим і сказуваним складає шість слів або дванадцять слогов – саме такою кількістю інформації здатен утримати в короткочасній пам'яті середньостатистичний читач [9, с. 64; 10, с. 59–60]. Аналогічна рекомендація застосовується і до інших взаємозалежних членів речення.

11. «Bringen Sie im Sensorbereich auf der Rückseite des Geräts keine Aufkleber oder Schilder an.» → «Не наклеюйте на тильну частину інструмента в місці, де знаходиться сенсорне поле, жодних наклеюваних або табличок» [12, с. 292].

Як правило, дієслово «наклеювати» має при собі пряме доповнення, а також обставина, що відповідає на запитання «куди?». В даному прикладі синтаксический побудова ускладнена

не тільки несоблюденням управління дієслова, але і розташуванням второстепенних членів: між дієсловом і його прямим доповненням знаходяться два обставини місця і придаточне речення – 10 слів / 22 слога (а з урахуванням слова «жодних» – 11 слів / 24 слога, що майже вдвічі перевищує рекомендовану кількість). Уточнення перекладу дієслова «anbringen» (встановлювати, приєднувати, прикріплювати) дозволяє перетворити речення наступним чином: «Не закривайте наклеюваними або табличками сенсорне поле, розташоване на тильній частині інструмента». В цьому випадку дієслово відокремлено від доповнення тільки на 3 слова або 10 слогов, що відповідає рекомендації. Синтаксическа структура також була очищена від громоздких складових – двох обставин місця («на тильній частині інструмента» і «в місці») і придаточного означального, також несущого відтінку локальності («де знаходиться сенсорне поле»).

Однозначності трактування синтаксических зв'язків в реченні може заважати його перевантаженість второстепенними членами, вираженими іменними:

12. «Nach einem Sturz oder anderen mechanischen Einwirkungen müssen Sie die Genauigkeit des Geräts überprüfen.» → «Кожного разу після падіння інструмента з висоти або інших подібних механічних впливів необхідно перевірити його точність» [13, с. 130].

В наведеному прикладі дієслову передують 12 слів, з яких 4 імені іменних і 4 імені прислівних в родительному падежі. Слід також зазначити, що в німецькому варіанті речення відсутнє вказання на періодичність виконуваного дії («кожного разу»). Крім того, в реченні існують багатоступенчасті синтаксическі зв'язки – складна обставина часу («після падіння інструмента з висоти») і три означення в прислівній («інших подібних механічних»), що ускладнює ідентифікацію іменних «падіння» та «впливів» як однорідних членів.

Як і в прикладі 10б, оптимізація зручності речення досягається за рахунок перетворення синтаксическої структури і використання дієслів замість іменних:

12а. «Якщо інструмент впав або зазнав впливу значних механічних навантажень, необхідно перевірити точність його роботи» [16, с. 122].

Таким чином, підвищення зручності тексту в багатьох випадках забезпечується за рахунок гармонізації його синтаксического побудова, що передбачає побудова чітких зв'язків між членами речення, дотримання принципів актуального членення речення, використання дієслівних конструкцій замість іменних і відмова від тавтологічних синтаксических оборотів.

Перспективою даного обговорення являється уточнення і обобщення морфологічних і лексических критеріїв зручності.

Література:

1. Белоусов М.Г. Визуально-семантическое кодирование информации в мультимедийных учебных изданиях / М.Г. Белоусов // Известия РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. – № 85. – С. 178–192.
2. Глушань В.М. Компьютерный анализ сложности текстов учебно-методических разработок как средство повышения качества обучения / В.М. Глушань // Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова, 2016. – № 2. – С. 71–76.
3. Карабань Н.А. Речевой жанр инструкции / Н.А. Карабань // Известия ВолгГТУ, 2008. – № 5. – С. 96–98.

4. Солнышкина М.И. Сложность текста: этапы изучения в отечественном прикладном языкознании / М.И. Солнышкина, А.С. Кисельников // Вестн. Том. гос. ун-та. Филология, 2015. – № 6 (38). – С. 86–99.
 5. Токарь О.В. Оценка удобочитаемости шрифта на материале официального документа / О.В. Токарь, М.А. Зильберштейн, С.Н. Литвинов // Омский научный вестник, 2009. – № 2 (80). – С. 246–249.
 6. Хорохордина О.В. Инструкция как тип текста / О.В. Хорохордина // МИРС, 2013. – № 4. – С. 7–14.
 7. Шпаковский Ю.Ф. Оценка трудности восприятия текста / Ю.Ф. Шпаковский // Труды БГТУ. Серия 9 : Издательское дело и полиграфия, 2012. – № 9. – С. 72–75.
 8. Reiners L. Stilfibel / L. Reiners. – München : Beck, 2001. – 239 S.
 9. Schneider W. Deutsch für Profis / W. Schneider. – München : Goldmann, 2001. – 287 S.
 10. Schneider W. Deutsch! Das Handbuch für attraktive Texte / W. Schneider. – Reinbek bei Hamburg : Rowohlt-Taschenbuch-Verl, 2013. – 316 S.
 11. Schulz H. Besser, lebendiger, überzeugender schreiben / H. Schulz. – Renningen : expert-Verl, 2004. – 75 S.
- Источники иллюстративного материала*
12. Hilti. Bedienungsanleitung. PS 38 Multidetektor / Hilti Corporation, 2013. – 313 S.
 13. Hilti. Bedienungsanleitung. PML42 Linienlaser / Hilti Corporation, 2013. – 137 S.
 14. Hilti. Bedienungsanleitung. TE 60 / TE 60 ATC AVR Kombihammer / Hilti Corporation, 2014. – 258 S.
 15. Hilti. Bedienungsanleitung. SCM 22-A Akku Kreissäge / Hilti Corporation, 2014. – 245 S.
 16. Hilti. Bedienungsanleitung. PR 3-HVSG Rotationslaser / Hilti Corporation, 2014. – 190 S.
 17. Hilti. Bedienungsanleitung. SF 2-A/SFD 2-A Cordless drill / driver / Hilti Corporation, 2014. – 414 S.
 18. Hilti. Bedienungsanleitung. AG125-A22 Winkelschleifer / Hilti Corporation, 2015. – 254 S.
 19. Hilti. Bedienungsanleitung. TE 1 Bohrhämmer / Hilti Corporation, 2015. – 154 S.
 20. Hilti. Bedienungsanleitung. TE 7 Bohrhämmer / Hilti Corporation, 2015. – 152 S.

Соколов Д. П. Синтаксичні аспекти читабельності тексту інструкції

Анотація. Стаття є спробою параметризації та узагальнення синтаксичних критеріїв читабельності україномовного тексту інструкції, перекладеного з німецької мови. Ці критерії розглядаються в контексті дотримання принципів актуального членування речення, оптимізації синтаксичних зв'язків між членами речення та використання мінімально необхідних мовних засобів для передачі інформації.

Ключові слова: читабельність, синтаксис, переклад українською мовою, інструкція.

Sokolov D. The readability of instruction manuals: syntactic aspects

Summary. The article deals with the texts of instruction manuals translated from German into Ukrainian and attempts to define and generalize the syntactic criteria of their readability. These criteria take into account the theme and rheme patterns, the minimum word count necessary for information transfer and the optimization of syntactic relations in the sentence.

Key words: readability, syntax, translation into Ukrainian, instruction manual.